

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

Ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας

2^η διάλεξη: Οι πρώτες πόλεις στην Προϊστορία

Διδάσκουσα: Δρ. Νικολίνα-Σπυριδούλα Μυωφά

Email: n.myofa@aegean.gr

Εισαγωγή

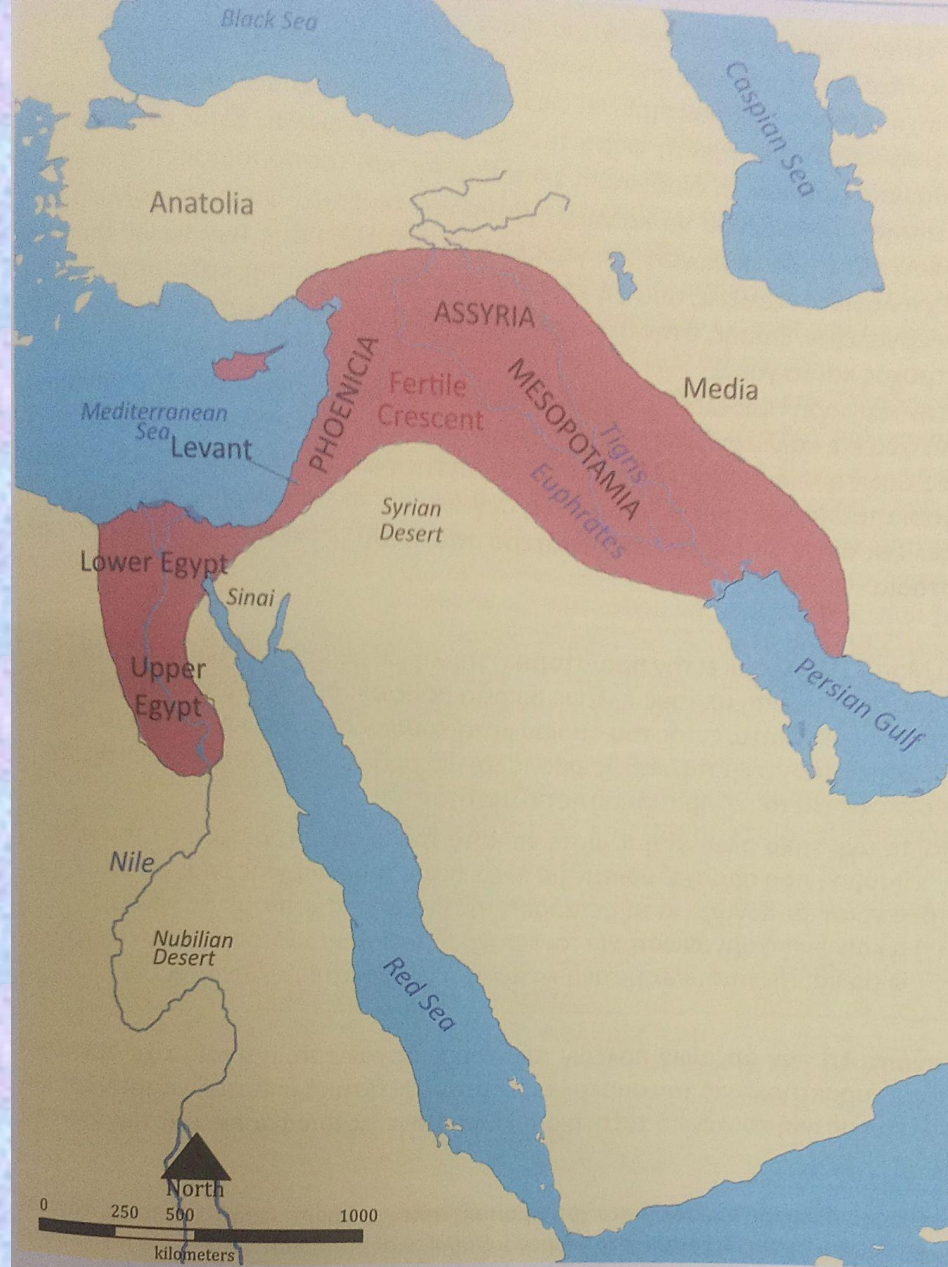
- Η εγκατάσταση των πρώτων ανθρώπινων κοινωνιών στο χώρο εξαρτιόταν από την ύπαρξη τροφής.
- Μικροί οικισμοί δημιουργήθηκαν όταν οι άνθρωποι άρχισαν να καλλιεργούν τη γη και να εκτρέφουν ζώα.
- Οι νέες αγροτικές τεχνικές εξαπλώθηκαν σταδιακά σε όλο τον κόσμο.
- Οι εξελίξεις στον τρόπο καλλιέργειας των γεωργικών εκτάσεων ανεξαρτητοποίησε τον άνθρωπο από τη φύση.
- Η συνεχής αύξηση της γεωργικής παραγωγής εξασφάλισε τα αναγκαία πλεονάσματα και σε συνδυασμό με τη βελτίωση των μέσων μεταφοράς δημιούργησε τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την εμφάνιση των πρώτων πόλεων.

Οι πρώιμες πόλεις

- Οι πρώτες πόλεις εμφανίστηκαν πριν από 5.500 χρόνια περίπου, όταν αναπτύχθηκαν σημαντικοί πολιτισμοί κοντά σε μεγάλους ποταμούς και στις κοιλάδες γύρω τους, λόγω των ευνοϊκών φυσικών συνθηκών.
- Η αξιοποίηση του νερού και οι εποχικές πλημμύρες οδήγησαν σε τεχνολογικές καινοτομίες, οι οποίες βοήθησαν στην αύξηση του πληθυσμού.
- ✓ *Το πρώτο αποτελεσματικό μέσο μαζικής μεταφοράς, ο δρόμος του νερού ήταν ίσως το δυναμικότερο συστατικό της πόλης. Χωρίς αυτό δεν θα κατάφερνε ποτέ τη διαρκή ανάπτυξή της ως προς το μέγεθος, τους σκοπούς και την παραγωγικότητά της. Το ότι η πρώτη ανάπτυξη των πόλεων συνέβη σε κοιλάδες μεγάλων ποταμών δεν είναι σύμπτωση, όπως σύμπτωση δεν είναι το γεγονός ότι αυτή η ανάπτυξη συνέβη ταυτόχρονα με τις προόδους στη ναυσιπλοΐα (Σαπουντζάκη, 2000).*

Οι πρώιμες πόλεις

- Η σημασία του νερού στην ανάπτυξη των πόλεων οφείλεται στο ότι:
 - Τα ποτάμια διευκόλυναν τις μετακινήσεις και το εμπόριο στις γύρω περιοχές.
 - Οι λαοί που ζούσαν κατά μήκος του ποταμού **αντάλλασσαν τεχνικές και γνώσεις.**
 - Η άρδευση έγινε πολύ σημαντική δραστηριότητα για τη ζωή και τη γεωργία.
 - ✓ Η άρδευση ήταν το βασικό στοιχείο που έκανε γόνιμη την **Εύφορη Ημισέληνος**: περιοχή σε σχήμα ημισέληνου που εκτείνονταν από τις περιοχές της Μεσοποταμίας έως την κοιλάδα του Νείλου στην Αίγυπτο.

Χάρτης 1.1: Η Εύφορη Ημισέληνος (Fertile Crescent)
Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για να οριστεί η γεωγραφική ζώνη, στην οποία πραγματοποιήθηκε η μετάβαση από την παλαιολιθική και μεσολιθική οικονομία στον νεολιθικό τρόπο παραγωγής, δηλαδή στην παραγωγή της τροφής με την άσκηση γεωργίας και κτηνοτροφίας.

Πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki>

Οι πρώιμες πόλεις

- Οι πρώτοι οργανωμένοι οικισμοί εμφανίστηκαν στις περιοχές της **Μεσοποταμίας**, της **Αιγύπτου**, και του **Ινδού ποταμού**. Αργότερα στην **κοιλιάδα του Κίτρινου ποταμού** και στην **Κεντρική Αμερική**.
- ✓ *Τα βασικά χαρακτηριστικά των πρώτων αυτών πόλεων ήταν η **μεγάλη τους έκταση**, η **υψηλή πληθυσμιακή τους πυκνότητα**, η **ύπαρξη ορίων** και η **λειτουργία αγοράς**. Σε όλες τις περιοχές η **κοινωνία είχε πολλές τάξεις**. Στις πρώτες αναπτυγμένες πόλεις υπήρχαν **ιερείς, έμποροι, διοικητές, στρατιώτες, αγρότες, τεχνίτες και δούλοι**. Οι πρώτες πόλεις των περιοχών αυτών ήταν **θεοκρατικές**, όπου οι ηγεμόνες είχαν «**θεική εξουσία**».*
(Πολύζος, 2023, 42)

Οι πρώιμες πόλεις

- Χαρακτηριστικό των πρώιμων πόλεων ήταν ο **στεγαστικός διαχωρισμός των κατοίκων** με βάση την κοινωνική τους θέση:
 - ιερείς και αξιωματούχοι: διέμεναν σε σημαντικά κτήρια
 - απλοί πολίτες: διέμεναν σε πρόχειρα κατασκευασμένα σπίτια, σε πυκνοκατοικημένες περιοχές, ενώ οι συνθήκες διαβίωσης ήταν άσχημες.
- (Πολύζος, 2023, 45)

Οι πρώιμες πόλεις

- ✓ Στις πλατιές κοιλάδες της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου **οι πόλεις κτίζονταν, για λόγους ασφάλειας και άμυνας, πάνω σε πλατφόρμες** (σ. υψωμένες τεχνητές επιφάνειες εδάφους). [...] Η πλατφόρμα αυτή που κατ' επέκταση εκτεινόταν σ' ολόκληρη την έκταση της πόλης (όχι μόνο της ακρόπολης) έφθανε το ύψος των 40 ποδιών. Πάνω από το ανάχωμα τα τείχη υψώνονταν άλλα 100 πόδια, κρύβοντας έτσι όλα τα άλλα κτίρια (ακόμη και σε μεγάλες αποστάσεις), εκτός από τον κυρίως ναό. **Η μορφή, η εικόνα της πόλης στο σύνολό της εξέφραζε τη συλλογική προσπάθεια και θέληση για την κατάκτηση και κυριαρχία πάνω στη γη και το τοπίο.**

(Σαπουντζάκη, 2000).

Μεσοποταμία

- **Κοντά στους ποταμούς Τίγρη και Ευφράτη** από το 5000-1000π.Χ. κατασκευάζονταν, καταστρέφονταν και ανακατασκευάζονταν πολλές πόλεις.
- Η πολεοδομική τους οργάνωση ήταν η ακόλουθη:
 - **Κέντρο:** ναοί θεών, παλάτι άρχοντα. Συγκέντρωση κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δραστηριοτήτων
 - **Προάστια:** καλλιέργειες, εκτροφή ζώων για τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού
 - **Εμπορική περιοχή:** κοντά στα λιμάνια, χώρος εμπορικών συναλλαγών
 - **Κατοικίες και δρόμοι:** τα σπίτια ήταν ενωμένα μεταξύ τους, δαιδαλώδες οδικό δίκτυο, έλλειψη αποστραγγιστικού συστήματος και απόρριψη απορριμμάτων στους δρόμους.

Αίγυπτος

- Οι πρώιμες πόλεις της αρχαίας Αιγύπτου αναπτύχθηκαν στη **λεκάνη απορροής του ποταμού Νείλου**.
- Το δίκτυο των πόλεων αποτελούνταν από:
 - **17 πόλεις και 24 κωμοπόλεις**
 - Κωμοπόλεις και επαρχιακές πρωτεύουσες: **1.400-3.000** κατοίκους
 - Βασιλική πρωτεύουσα: **20.000-30.000** κατοίκους
 - Μεγάλες πόλεις: περίπου **30.000** ή **40.000** κατοίκους
- Ο **πληθυσμός των πόλεων δεν ήταν αστικός** με τη σύγχρονη έννοια αφού η βασική δραστηριότητα των κατοίκων ήταν η γεωργία.
- Στις πόλεις **σχηματιζόταν περιμετρικά τείχος** ο οποίος οριοθετούσε την έκτασή της.¹⁰

Αίγυπτος

- **Ιεραρχική οργάνωση πόλεων** περιελάμβανε: παλάτια, αρχοντικά, ναούς, κατοικίες εργατών και των οικογενειών τους μαζί με εργαστήρια, αποθήκες, καταστήματα, τοπικές αγορές.
- Υπήρχαν πόλεις:
 - ✓ που απευθύνονταν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις (πλουσίων, φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων που ζούσαν σε συνθήκες στενότητας χώρου καθώς και πόλεις όπου κατοικούσαν διαφορετικές τάξεις όπως εργάτες ανειδίκευτοι ή ειδικευόμενοι, ευγενείς, εργαζόμενοι για τον βασιλιά και το κράτος)
 - ✓ εξιδεικευμένες σε μια συγκεκριμένη δραστηριότητα (πχ. εμπόριο) ή που προορίζονταν σε τεχνίτες/εργάτες.

Κοιλιάδα του Ινδού ποταμού

- Οι πόλεις της κοιλάδας του Ινδού ξεχώριζαν για την πιο **σύνθετη και συστηματική πολεοδομική οργάνωση** σε αντίθεση με τις πόλεις της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου.
- Οι πόλεις της κοιλάδας του Ινδού ήταν σχεδιασμένες σε **ορθοκανονικό σύστημα (ιπποδάμειο)** και περιελάμβαναν:
 - μια οχυρωμένη περιοχή, την **«ακρόπολη»**, στην οποία συγκεντρώνονταν όλα τα **σημαντικά κτήρια** της πόλης
 - μια δεύτερη περιοχή, την **«κάτω πόλη»**, στην οποία συγκεντρώνονταν οι **κατοικίες και τα καταστήματα** τα οποία είχαν κατασκευαστεί βάση ομοιόμορφου σχεδιασμού.
- Τα **αποχετευτικά και υδραυλικά συστήματα** στις πόλεις αυτές ήταν **εξελιγμένα**.
- Ο αριθμός των κατοίκων στις **μεγάλες πόλεις** ήταν τουλάχιστον **30.000**.

Κοιλιάδα του Ινδού ποταμού

- Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα ήταν η πόλη:
 - **Μοχέντζο-Ντάρο**: Αποτελεί πρώιμο γνωστό παράδειγμα πολεοδομικού σχεδιασμού σε ορθοκανονικό σχέδιο και ανεπτυγμένου συστήματος αστικής υγιεινής. Οι **στεγαστικοί διαχωρισμοί δεν ήταν έντονοι**, καθώς οι περισσότεροι κάτοικοι είχαν πρόσβαση σε παρόμοιες εγκαταστάσεις και σχεδόν ίδιες βασικές ανέσεις
 - ✓ *Ο εξωτερικός παρατηρητής αποκομίζει την εντύπωση μιας απέραντης κοινωνίας μεσαίας τάξης. Οι περισσότεροι κάτοικοι των πόλεων φαίνεται πως ήταν **έμποροι ή τεχνίτες, οι οποίοι ζούσαν μαζί σε καθορισμένες συντεχνιακά γειτονιές.** [...] (Σιδηρόπουλος, 2015, 27)*

Υδραυλικοί πολιτισμοί

- Οι πρώιμες πόλεις έγιναν **κέντρα εξουσίας εξαιτίας της σύνδεσής τους με το νερό.**
- Βασικό μέλημα ήταν η διαχείριση του νερού και η εξουσία συντηρούνταν μέσω του ελέγχου της πρόσβασης στο νερό.

Οι πολιτισμοί της Μεσοποταμίας, του Νείλου και της Κοιλάδας του Ινδού ονομάστηκαν **«υδραυλικοί πολιτισμοί»** και **«αυτοκρατορίες του μονοπωλίου των υδάτων».**

- ✓ Το φαινόμενο γενικότερα πήρε το όνομα **«υδραυλικός δεσποτισμός»**, για να χαρακτηρίσει τη δημιουργία αυτού του κεντρικού συντονισμού και της εξειδικευμένης γραφειοκρατίας, με στόχο τη διαχείριση των πλημμυρών, τον έλεγχο και την άρδευση στους πρώτους πολιτισμούς. Ο όρος είναι μια υπόθεση του ιστορικού Wittfogel (1896-1988).

Βιβλιογραφία

- ✓ Αραβαντινός, Α. (2007). *Πολεοδομικός Σχεδιασμός. Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*. Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία.
- ✓ Πολύζος, Σ. (2023). *Αστική Ανάπτυξη* (2η έκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- ✓ Σαπουντζάκη Π. (2001). *Σημειώσεις μαθήματος Χώροι και Κοινωνίες, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο*. Τμήμα Γεωγραφίας.
- ✓ Σιδηρόπουλος, Γ. (2015). *Η πόλη στο χρόνο: Σημεία αναφοράς και προβολές στο σήμερα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.